

УДК 334.716:339.166.5

Семенова Валентина Григорівна

Семенова Валентина Григорьевна

Semenova Valentina

доцент, кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки підприємства

Одеського національного економічного університету

вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 65082

вул. Шевченка, 58, с. Малодолинське, м. Іллічівськ, 68093

E-mail: semenova.vg@mail.ru

р.т. (048)-723-84-03

м.т. (067)-731-31-05

Основні наукові інтереси: інноваційна діяльність, інтелектуальна
власність підприємств

**ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ
ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ: СТРАТЕГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ
FORMATION OF INTELLECTUAL PROPERTY ENTERPRISES IN
UKRAINE: STRATEGIC ASPECTS**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей формування інтелектуальної власності вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання. Проаналізовані основні показники інноваційної активності підприємств та процесів створення та використання інтелектуальної власності в динаміці останніх років. Визначені основні напрямки удосконалення державного регулювання процесів формування інтелектуальної власності в контексті стратегічного розвитку.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інноваційна діяльність, стратегічний розвиток, винахідницька діяльність, конкурентоспроможність.

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей

формування інтелектуальної власності вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання. Проаналізовані основні показники інноваційної активності підприємств і процесів створення і використання інтелектуальної власності в динаміці останніх років. Визначені основні напрями удосконалення державного регулювання процесів формування інтелектуальної власності в контексті стратегічного розвитку.

Ключевые слова: *інтелектуальна власність, інноваційна діяльність, стратегічне розвитку, винахідницька діяльність, конкурентоспроможність.*

Abstract. *The article investigates the features of formation of intellectual property rights of domestic enterprises in the current economic conditions. Analyzes the main indicators of innovation activity of enterprises and the creation and use of intellectual property in the dynamics of recent years. The main directions of improving the state regulation of the formation of intellectual property in the context of strategic development.*

Key words: *intellectual property, innovation, strategic development, inventive activity, competitiveness.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток світового господарства сьогодні базується на інтенсивному впровадженні результатів інтелектуальної діяльності. Інноваційно активні підприємства орієнтовані як на результативне впровадження нових технологій та інноваційних розробок у власне виробництво, так і на активний обмін результатами інтелектуальної праці на ринку, реалізацію об'єктів інтелектуальної власності. В структурі активів підприємств технологічно розвинених країн зростає вартість нематеріальних активів. Знання та їх активне використання стають важливим чинником підвищення конкурентоспроможності підприємств. Орієнтація вітчизняної економіки на світові процеси, спрямування на інтеграцію до європейського економічного простору зумовлюють необхідність широкого застосування

інноваційних процесів, активізації формування інтелектуальної власності як важливого чинника підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Тому важливого значення набувають питання щодо визначення стратегічних перспектив державної підтримки вітчизняних підприємств в процесах формування інтелектуальної власності.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Питання значення інтелектуальної власності як важливого чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств у світовому економічному просторі докладно розглянули такі автори: М. В. Вачевський [3], О. В. Кендюхов [7], О. В. Манжура [10], А. Українець [12], Л. Федулова [13], В. М. Коен [17]; Б. Хіросакі [18]; Вільям М. Ландес [19], Патрік Х. Салліван [20] та інші.

Разом з тим необхідно зазначити, що інтелектуальна власність як результат інноваційної діяльності є важливим стратегічним ресурсом як для окремого підприємства, так і для вітчизняної економіки в цілому. Потребують також дослідження шляхи удосконалення інструментів державного управління процесами формування інтелектуальної власності в умовах поглиблення економічної кризи. Прискорення інноваційних процесів та формування інтелектуальної власності є одним із важливих напрямків реформування та перебудови стратегічної політики держави в контексті глобалізації світових процесів та інтеграції України до Європейського Союзу.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є обґрунтування положення про те, що інтелектуальна власність підприємств стає сьогодні стратегічним ресурсом інноваційного розвитку вітчизняної економіки. Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- аналіз показників інноваційної активності вітчизняних підприємств протягом останніх років;
- визначення основних тенденцій формування об'єктів інтелектуальної власності підприємств в Україні;

- дослідження проблем інноваційного розвитку підприємств та формування інтелектуальної власності в сучасних умовах;
- визначення основних стратегічних напрямків формування системи інтелектуальної власності в Україні;

Об'єктом дослідження є процес формування інтелектуальної власності підприємств. Предмет дослідження – система теоретичних та прикладних аспектів обґрунтування стратегічних напрямків формування інтелектуальної власності.

Виклад основних результатів дослідження та їх обґрунтування.

Всесвітній економічний форум (World Economic Forum) щорічно проводить глобальне дослідження за результатами якого визначається рейтинг тієї чи іншої країни за показником економічної конкурентоспроможності та індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index). Дослідження проводиться за 12 узагальненими показниками: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я та початкова освіта, вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність компаній, інноваційний потенціал.

В 2014 році дослідження охоплювало 144 країни. Відповідно до цих досліджень Україна посідає 76 місце з індексом глобальної конкурентоспроможності 4,1. За цим дослідженням індекс конкурентоспроможності Швейцарії – 5,7; Сингапуру - 5,6; США – 5,5; Німеччини - 5,5; Японії - 5,5 [6].

Дослідження показують, що країни з найвищим індексом глобальної конкурентоспроможності характеризуються також найбільш активною винахідницькою діяльністю підприємств протягом останніх років (США, Німеччина, Швейцарія, Японія, Франція та інші) [11, с. 55]. Інноваційна активність підприємств в економічно розвинених країнах базується на орієнтації економічних систем на постійне впровадження досягнень науково-

технічного прогресу, створенні механізмів прямого та непрямого державного стимулювання інноваційної діяльності підприємств, формуванні сприятливого підприємницького середовища.

Як зазначають дослідники, в сучасних умовах глобалізації світової економіки та розвитку світового господарства важливого значення набуває комерційне використання об'єктів інтелектуальної власності, в тому числі у вигляді трансферу технологій, як важливого чинника сприяння міжнародному інноваційному співробітництву. Найбільшого поширення міжнародний трансфер технологій має в таких країнах як США, Японія, Фінляндія, Ізраїль та Великобританія. Технологічно розвинені країни з високим рівнем розвитку системи охорони інтелектуальної власності експортують сьогодні найбільші обсяги інноваційних товарів та технологій, забезпечуючи лідерство за усіма складовими конкурентоспроможності. Інноваційне лідерство в міжнародному середовищі напряму пов'язане з масштабним експортом ліцензій та патентів та із забезпеченням високого рівня інтелектуального потенціалу [14, с. 121].

Дослідження особливостей формування інтелектуальної власності вітчизняних підприємств необхідно, на наш погляд, розпочати з аналізу інноваційної активності підприємств протягом останніх років.

В Україні лише незначна кількість підприємств постійно впроваджує інновації. Протягом трьох останніх років відбувається зменшення кількості інноваційно активних підприємств в Україні, питома вага таких підприємств склала: 17,4 % в 2012 р.; 16,8 % в 2013 р. та 16,1 % у 2014 р. Зменшується загальна сума витрат на інноваційну діяльність протягом досліджуваного періоду: з 11,5 млрд. грн. в 2012 р. до 7,7 млрд. грн. в 2014 р. Крім того скорочується питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції: з 3,3 % у 2012 р. до 2,5 % у 2014 р. [4].

В таблиці 1 відображена кількість підприємств та організацій в Україні, що займались створенням та використанням передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності, а також застосуванням раціоналізаторських пропозицій.

Таблиця 1

Підприємства, які створювали та використовували передові технології та об'єкти інтелектуальної власності, одиниць

Підприємства	2012	2013	2014	Темп приросту 2014 до 2012, в %
Підприємства, які створювали передові технології	179	176	106	-40,8
Підприємства, які використовували передові технології	2134	2073	1636	-23,3
Підприємства у яких використані об'єкти права інтелектуальної власності	419	428	333	-20,5
Підприємства, у яких використані ріціоналізаторські пропозиції	169	146	100	-40,8

(Джерело: складено автором за [4])

Аналіз таблиці 1 показує негативну тенденцію до суттєвого зменшення кількості підприємств, які створювали нові технології та об'єкти інтелектуальної власності протягом 2012 – 2014 років. Однак необхідно зазначити, що показники 2014 року представлені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції, що також має негативний вплив на одержані результати.

Протягом минулих років зменшується і кількість заявок на винаходи: з 4944 у 2012 р. до 4813 у 2014 р. Потрібно зазначити, що майже половину цих

заявок надавали іноземні підприємства (49,8 % у 2012 р. та 49,0 % у 2014 р.). Серед іноземних заявників представники США, Німеччини, Швейцарії, Франції, Японії та інші. До пріоритетних напрямків винахідницької діяльності в 2014 році можна віднести електротехніку, приладобудування, машинобудування, хімічні процеси [11, с. 34-35]. В таблиці 2 відображені показники реєстрації охоронних документів на об'єкти промислової власності (ОПВ) протягом останніх років.

Таблиця 2

Реєстрація охоронних документів на ОПВ у 2012 -2014 роках

Об'єкти промислової власності	2012	2013	2014	Темп приросту 2014 до 2012, %
Всього зареєстровано, в т. ч.:	30366	30766	20677	-31,9
Винаходи	3405	3635	3319	-2,5
Корисні моделі	9951	10137	9196	-7,6
Промислові зразки	1541	2010	2464	59,9
Знаки для товарів і послуг	15459	14981	14698	-4,9
Топографії	2	-	-	-
Кваліфіковані зазначення походження товарів (КЗПТ)	3	1	-	-
Право на використання КЗПТ	5	2	-	-

(Джерело: складено автором за [11, с. 43])

Аналіз таблиці 2 показує, що у 2014 році спостерігається зниження показників реєстрації охоронних документів на ОПВ як в цілому, так і за окремими видами ОПВ. Вийняток становлять промислові зразки за якими спостерігається значний приріст реєстрації охоронних документів – на 59,9 %.

Необхідно відмітити тенденцію до зниження винахідницької активності у промисловості України. Так, в 2014 році від промислових підприємств надійшло на 28 % менше заявок на винаходи та корисні моделі ніж у 2013 році (всього 265 заявок, що становить 3,6 % в загальній кількості). Серед цих підприємств найбільш активними були підприємства з виробництва машин та устаткування, металургії та виробництва готових металевих виробів, виробництва електричного устаткування, виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, хімічної та нафтохімічної промисловості (рис. 1).

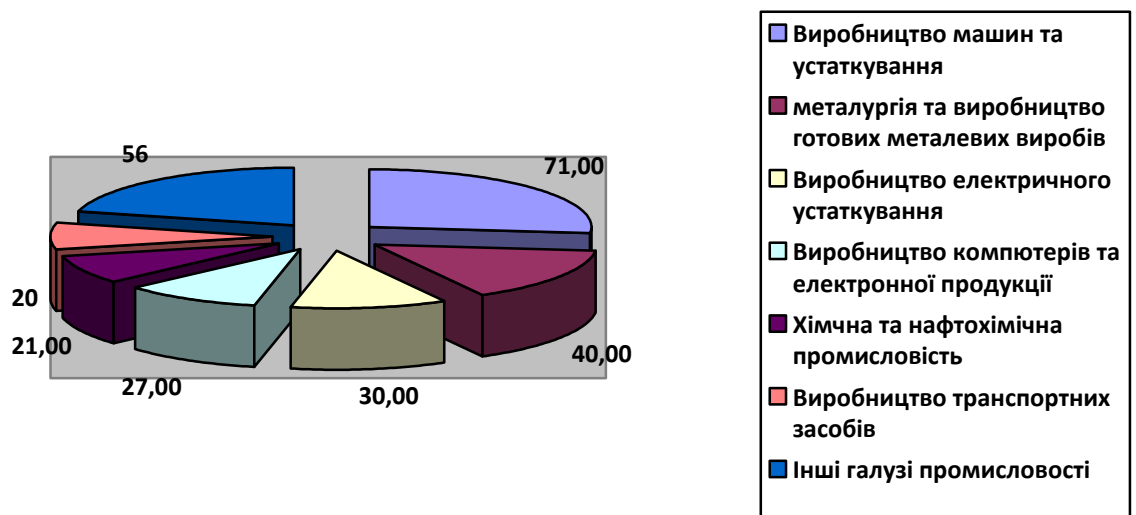

Рис. 1. Вітчизняні підприємства, які подали заявки на винаходи та корисні моделі за видами економічної діяльності в 2014 р. (Джерело: складено автором за: [11, с. 47-48]).

На думку дослідників, така ситуація зумовлена тим, що українські підприємства застосовують іноземні інноваційні розробки (шляхом придбання ліцензій) і практично не проводять власні інноваційні розробки. Тому сьогодні частка України на ринку високотехнологічної продукції становить приблизно 0,1 % і наукоємність промислового виробництва не перевищує 1 % на відміну від світової практики, де такий показник в десятки разів вищий [16].

Як зазначає Б. А. Маліцький, в Україні відсутній дієвий економічний механізм, спрямований на ініціацію та активізацію цільового генерування

знань, технологій, інновацій та їх практичного використання з метою забезпечення високого рівня соціально-економічного розвитку країни та підвищення якості життя населення. На тлі постійних спроб реформування науки, підкреслює автор, залишаються практично незмінними механізми, спрямовані на формування попиту на знання, технології та інновації. Справедливим, на наш погляд, є висновок дослідника про відсутність сильного інноваційного ядра, спроможного притягувати значні інвестиції у сферу високотехнологічного виробництва. В цих умовах відбувається вилучення фінансового капіталу із сфери матеріального виробництва у самостійне спекулятивне коло обігу, що приносить прибутки не суспільству, а виключно капіталовласникам. Наслідком є зростання цін, інфляція, посилення економічного зубожіння населення, технологічний застій, що і призводить до посилення кризових тенденцій у вітчизняній економіці [9, с. 10-11].

До основних проблем у сфері формування інтелектуальної власності дослідники відносять: проблеми регулювання відносин між суб'єктами інноваційної діяльності в процесі створення об'єктів інтелектуальної власності; комерціалізація інтелектуальної власності; проблеми трансферу технологій за кордон; недосконалість механізму оцінки та передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності; проблеми правового забезпечення охорони захисту прав об'єктів інтелектуальної власності; недосконалість системи обліку нематеріальних активів підприємства; проблеми забезпечення процесів формування інтелектуальної власності підготовленими кадрами та інші [15].

У роботі [5] автор підкреслює, що Україні не вдасться прожити за рахунок «сировинної ренти». Керівництву держави необхідно чітко розуміння основних тенденцій глобального економічного розвитку, що передбачає орієнтацію економіки на інноваційні зрушення. Єдиним шансом нашої країни посісти гідне місце серед розвинених країн світу є стимулювання високо- та середньотехнологічних секторів економіки на засадах впровадження інноваційних технологій та просування інноваційної продукції на світовий ринок [5, с. 10].

На сучасному етапі розвитку економіки України активізація інноваційних процесів, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на базі новітніх технологій та формування інтелектуальної власності є надзвичайно важливими стратегічними завданнями.

Ю. Л. Бошицький зазначає необхідність удосконалення ринку результатів інтелектуальної творчості, формування дієвої державної системи правової охорони інтелектуальної власності з метою перетворення наукового потенціалу країни в потужний ресурс економічного розвитку. Вирішення цих питань, на думку дослідника, сприятиме політичній та економічній незалежності нашої держави, її територіальній цілісності, процвітанню української нації, безпеці та авторитету в міжнародному просторі. Реформування економіки України напряму залежить від формування креативної економічної політики у сфері інтелектуальної власності як найпрогресивнішої форми економічних відносин в сучасних умовах господарювання [1, с. 213].

Проаналізувавши запропоновані деякими дослідниками шляхи розвитку інтелектуальної власності [1; 8; 13], вважаємо що до основних стратегічних напрямків вирішення зазначених проблем відноситься:

1. Формування інтеграційних процесів до Європейського Союзу на засадах міжнародного правового захисту інтелектуальної власності вітчизняних підприємств.

2. Удосконалення правових аспектів та механізмів захисту прав інтелектуальної власності в системі внутрішнього правового поля та коректування національного законодавства з врахуванням міжнародного досвіду. Забезпечення захисту прав власників та споживачів від недобросовісної конкуренції.

3. Формування ефективних процедур захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності та розробка методики обчислення обсягу збитків від порушення зазначених прав. Відсутність чітко розробленої методики дозволяє уникнути покарання за порушення прав інтелектуальної власності.

4. Удосконалення процедур отримання прав на об'єкти інтелектуальної власності (спрощення, прискорення, скорочення бюрократичних процесів). Існування складної бюрократичної процедури гальмує процеси забезпечення правового захисту об'єктів інтелектуальної власності.

5. Розвиток інфраструктури в сфері формування та використання об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ): впровадження сучасних інформаційних технологій; створення централізованої бази даних щодо патентної інформації про ОІВ; приведення національної статистичної бази даних щодо інтелектуальної власності відповідно до міжнародних стандартів.

6. Сприяння легалізації (детінізації) підприємницької діяльності в сфері створення та використання програмного забезпечення та встановлення відкритого доступу до державних реєстрів об'єктів авторського права. Відкритість інформації сприятиме процесам реалізації ліцензій на ОІВ та їх широкого застосування.

7. Підготовка кадрів з питань інтелектуальної власності шляхом підвищення кваліфікації фахівців причетних до процесів створення, використання та правового захисту інтелектуальної власності (підприємці, розробники інновацій, працівники патентних відділів, патентні повірені та інші).

8. Проведення інформаційно-освітніх заходів, спрямованих на формування правової культури населення. Формування системи правової власності неможливе без якісних змін у свідомості підприємців та населення, зростання поваги до інтелектуальної власності.

9. Формування міжнародної політики у сфері інтелектуальної власності на засадах забезпечення інтересів вітчизняних підприємств; сприяння підприємствам, які здійснюють трансфер технологій за кордон та підвищують імідж держави на світовому ринку [1, с. 215-216; 8, с. 135-136; 13].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування інтелектуальної власності є важливою складовою процесів інноваційного

розвитку підприємств в Україні. Однак сьогодні більшість вітчизняних підприємств за різними причинами практично не здійснює інноваційну діяльність і, як наслідок, не створює об'єкти інтелектуальної власності.

У статті проаналізовано статистичну інформацію щодо інноваційної активності підприємств та організацій в Україні, досліджені основні показники діяльності у сфері охорони промислової власності протягом останніх років. В результаті проведеного аналізу виявлені негативні тенденції до зниження винахідницької активності промислових підприємств та сповільнення процесів формування інтелектуальної власності. Визначені основні проблеми формування інтелектуальної власності, до яких, зокрема, відноситься практична відсутність дієвого механізму, спрямованого на формування системи інноваційного розвитку та інтелектуальної власності для забезпечення високого рівня соціально-економічного розвитку України та зростання добробуту населення.

Враховуючи зростаючу роль інтелектуальної власності, як важливого чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств, інтенсивного розвитку наукоємних галузей виробництва та інтеграції національної економіки у світовий економічний простір, визначені стратегічні напрямки розвитку інтелектуальної власності. Перспективи подальших досліджень полягають у побудові моделі ефективної системи управління інтелектуальною власністю підприємства, визначенні механізмів забезпечення її розвитку.

Список джерел та літератури

1. Бошицький Ю. Л. Інтелектуальна власність в сучасній Україні – актуальні питання модернізації та правового регулювання / Ю. Л. Бошицький // Часопис Київського університету права. – 2013. - №1. - С. 213-217.

2. Бутнік-Сіверський О. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт [Електронний ресурс] / О. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2003. - №5. – С. 3-12. – Режим доступу : <http://iv.org.ua/index2.php?kontent/naykdial/articles/article-2.php>

3. Вачевський М. В. Джерела патентної документації та патентних описів до об'єктів інтелектуальної власності / М. В. Вачевський // Актуальні проблеми економіки. - 2004. - № 8(38). - С. 105-114.
4. Державна служба статистики в Україні – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Егоров И. Ю. За счет «сырьевой ренты» не проживем / И. Ю. Егоров // Газета «2000». — 2011. — 27 мая — 2 июня (№ 21).
6. Индекс глобальной конкурентнособности – информация об исследовании [Электронный ресурс] / Центр гуманитарных технологий. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>
7. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом : монографія / О. В. Кендюхов. – Донецьк : ДонУЕП, 2008. – 363 с.
8. Кузьмич Л. В. Проблеми економіко-правової охорони інтелектуальної власності: світовий досвід і Україна в умовах сьогодення / Л. В. Кузьмич // Вісник національного університету водного господарства та природокористування. – 2013. - №1(61). – с. 130-137.
9. Малицкий Б. А. Стратегия инновационного развития Украины: от разработки к реальной практике. / Б. А. Малицкий // Наука та наукознавство. - 2011. - № 2. - с. 6-21.
10. Манжура О.В. Інтелектуальна власність та її суперечності в постіндустріальній економіці / О.В. Манжура // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – Випуск 247. Том VI. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009 – 1420 с.
11. Промислова власність в цифрах. Показники діяльності Держслужби інтелектуальної власності України та ДП Український інститут промислової власності» за 2014 рік. - К.: Державна служба інтелектуальної власності України. - 2015. – с. 69.
12. Українець А. Інтелектуальний капітал – передумова економічної незалежності України / А. Українець, П. Шиян, С. Олійнічук [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrspirt.com/items/view/39>

13. Федулова Л. Стратегія управління інтелектуальною власністю в умовах інноваційної економіки / Л. Федулова [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?id=399>
14. Фесенко О. Державне регулювання інноваційної діяльності та трансферу технологій в Україні та світі / О. Фесенко, П. Погорецький, Л. Кулічова, Р. Нищик // Інтелектуальна власність в Україні: погляд з ХХІ ст. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції, 29-30 вересня 2011 р. / За заг.ред. А.І. Кузьмінського, О.П. Орлюк. – Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2011. – 175 с.
15. Філіппова С. В., Ковтуненко К. В. Інтелектуальний потенціал як головний чинник формування інтелектуального потенціалу / С. В. Філіппова, К. В. Ковтуненко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23568/1/33-227-232.pdf>
16. Шовкалюк В. С. Інноваційний розвиток України: особливості 2012 року / В. С. Шовкалюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.nas.gov.ua/publications/>
17. Cohen W.M. R&D Spillovers, Patents and the Incentives to Innovate in Japan and the United States / W.M. Cohen, A. Goto, A. Nagata, R.R. Nelson, J. P. Walsh // Research Policy. – 2002. – № 31. – P. 1349-1367
18. Intellectual Asset Strategy at NEC: Integration of Business Strategy and Open Innovation [Electronic resource] / B Hirosaki // presentation at EPO-OECD-BMWA International Conference on Intellectual Property as an Economic Asset: Key Issues in Valuation and Exploitation, 30 June-1 July 2005, Berlin. - Mode of access: www.oecd.org/sti/ipr.
19. Landes W. M. The economic structure of intellectual property law / William M. Landes, Richard A. Posner. – The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts and London, England. - 2003 – 449 p.
20. Sullivan Patrick H. Value-driven Intellectual Capital; How to convert Intangible Corporate Assets into Market Value. Wiley. – 2000. - Page 238–244.